

Bombitz Attila

Baka István hasonlat-meséi*

„el legyen mesélve a világ”

Darvasi László

Baka István napjaink irodalmának egyik legizgalmasabb költői egyénisége. Hogy dolgozatunk mégsem lírai világának elemzésével foglalkozik, az azzal magyarázható, hogy bár verseskötetei nagyobb arányban jelentek meg, mint drámát, illetve prózát tartalmazó kötetei, az utóbbiról — érdeemben — még igen kevés számú reflexió látott napvilágot, holott az azokból kiolvasható művészi világ és világértelmezés is a klasszikus értelemben vett lírai világalkotási szándékot tükrözi vissza. Baka prózája kortárs irodalmi jelenség, s épp időközelségére való tekintettel követjük az esszéisztikus hagyomány beszédmódját írásunkban, amelynek segítségével vagyunk hivatottak egy vérbeli lírikus apróbb, mégis fontos kitérőit az irodalom más műnemei területén igazolni. Jelen dolgozatunkban az 1991-ben megjelent *Beavatások* című prózagyűjtemény két kisregényével (*Szekszárdi mise*, *A kislány és a vámpírok*) foglalkozunk.

Szövegközpontú elemzésünk könnyebb megértése és követhetősége érdekében, elsőként összefoglaljuk a kisregények eseménysorát, s utalunk a két történet egy lehetséges, szövegen túli metatörténetére, a felszíni történések újramondása után kerül sor az egyes szövegvilágok értelmezésére, melynek során közös motívumok, ismétlődések interpretálásával igyekszünk értelmezni Baka István prózavilágának további intenciók lehetőségét.

A *Szekszárdi mise* az ország fennállásának millenniumi évfordulóját ünneplő 1896-os esztendőbe visz minket. Egy kisember, Séner János egykori dalárdista és karnagy kudarcait villantja fel a történet, kinek élete és mestersége misztikus párhuzamot mutat a hozzá képest fordított arányban érvényesülni tudott Liszt Ferencével: egyazon évben születnek, apjuk gazdatisztként keresik a kenyerüket, kora gyermekko-

* Írásainkat nem búcsúnak szántuk, azzá lettek. (*A Tanítványok* — B. A., N. G.)

rukban érinti meg őket a zene varázsa. Séner lehetőségei azonban már innen kezdve korlátok közé szorúlnak, s a későbbiekben is: az általa vezetett szekszárdi dalárda alkalmatlannak bizonyul Liszt *Szekszárdi miséjének* előadásához, Sénertől visszaveszik a megbízást, saját műveiben pedig a mester géniuszához viszonyított tehetségtelenségét és diletantizmusát fedezi fel. Sorozatos sikertelenségeitől elkeseredve visszavonul, és a Liszt-életmű tanulmányozásának szenteli életét. Több mint húsz éven át így is történik, míg nem 1896-ban, Liszt halála tizedik évfordulójának közeledtével újból felmerül benne a mise bemutatójának gondolata. Vonatra száll, hogy Budapesten megtalálja a zenedarab partitúráját. Kudarca azonban veleszületettnek tűnik, mert keresése hiábavalónak bizonyul. Hogy maradék idejét eltöltse, kipróbálja a Godard-féle léggömböt, s abból letekintve tárul elé a millenniumi kiállítás pompája, s abból visszatekintve éli újra múltjának baljóslatú epizódjait. Valóság és látomás határai egyre inkább összerosódnak előtte. Ehhez hozzájárul, hogy egy hirtelen jött vihar miatt belázasodik. Mindenek következtében találkozik, már hazafelé, a halottaiból feltámadt Liszt Ferencsel, s disputájuk során Séner feltárja előtte elkallódott tehetségének panaszát. Liszt, kísértetként éppen arra volt ítélve, hogy életében elmulasztott dolgait rendbe hozza; ezért ajánlja fel Sénernek a *Szekszárdi mise* különös prezentációjú bemutatóját. Sénert másnap holtan találják az újvárosi templomban, arcán boldog elégtétel mosolya: halálában kárpótolták mindazért, mit életében elmulasztani kényszerült. Holtteste körül azonban ócska slágerkották hevernek, a befejezés kettős lezárása elégtétel és önámítás ambivalens érzetét kelti.

A kisleány és a vámpírok igazi kísértethistória, de a felszíni történet csupán háttér témáinak újabb variációs kibontásához: történelmünk ironikus látásmódja, az első szerelem meghatározó élménye, az élet lehetőségeinek elmulasztása stb. bontakozik ki e kisregény lapjain is (*Vasárnap délután, Margit*). Ami az újdonság erejével hat: Baka először fogalmazza meg a zsarnokság elleni védekezések/fellépések, azok lehetséges módzatainak esszenciáját, szerkezeti újítása pedig klasszikus kísértethistóriák játékos, szöveg szintű dialógusba állítása. *A kisleány és a vámpírok* olvasható természetesen kitűnően szórakoztató vámpírtörténetként is, de Baka gondolati és szerkesztési többletenergijával klasszikus, kísértetektől sem ózdkodó elődeihez társul azáltal, hogy a szórakoztatás mellett a „nagy” gondolatok súlyosságával intellektuális élményt tud szerezni az értő olvasónak.

A rendkívül szerteágazó történet összefoglalását Szabó Virág recenziójából vesszük át: „Baka István elbeszélése egy fantáziabeli emberi közösséget tár elénk[...] ez a társadalom valamikor a jövőben fog élni, mert a 20. századot csak történelemkönyvekből ismeri[...] ez a jövőbeli társadalom[...] egy világégés utáni közösség, amely már többé nem a pokolgép módjára robbanó technikai forradalom útját járja. Nem építenek új lakóházakat, minden porlepte és dohos, az emberek gyertyával világítanak, nagyobb országrészek között megszűnt a közlekedés[...] Sárd különálló városállam katonasággal és pandúrkapitánysággal, teljhatalmú főispánnal, a polgárokat szipolyozó adóhivatallal[...] Az emberek mozgási szabadságát is korlátozzák: egyik városból a másikba vízum és útlevel szükséges[...] Érdemes-e összeesküvést szőni a hatalom e démonai ellen?[...] Járható út-e Sárd polgárai számára a passzív ellenállás, vagy válasszák inkább a politikai aktivitást, a felkelést?[...] A városon hirtelen kitör a vámpírkór[...] és az első áldozat maga a zsarnok. Aztán követik mindazok, akik a zsarnok helyére akarnak lépni a parancsuralomban. Végül az egész Sárdi Köztársaság kísértetvárossá változik, ahol mind a hatalmasok, mind pedig a lázadó, kiszipolyozott tömegek vámpírokká lesznek: utoljára egy kisfiú marad, akinek a saját anyja ront neki[...] elfogynak az áldozatok mindaddig, amíg a szomszéd város despotája be nem vonulatta katonáit, hogy bekebelezze a Sárdi Köztársaságot.”

A két kisregény „párosíthatóságához” a következő, szöveg szinten szereplő adatok szolgálnak bizonyossággal: a két történet más időkeretben, de ugyanazon a helyszínen játszódik (Szekszárd és Sárd nemcsak nevükben, de a szövegvilág leírásában is érintkeznek egymással), mindkét történetben fontos szerepet játszik a helyi dalárda, valamint: Séner János férfikari requiemjét kívánják előadni a sárdi dalárdisták. 1896 fontos dátum a két mű folytatolagosságában; a *Szekszárdi misében* a nemzet „magasodásának” szimbóluma, *A kisfiú és a vámpírokban* ennek ellentéteként szerepel, ettől számítható a despotizmus misztikus eredete. Az évszám jelöli az asszimilációs kérdés továbbmagyarázhatóságát, illetve a még pontosabb augusztus másodikai dátum, a vihar napja mindkét műben allegorikus értelmű. Ugyanakkor a történetek főhőseiben is „szándékolt” rokonságot fedezhetünk fel: az ifjúkori szerelmi élmény „elmulasztásának” kínzó tudata, zenészeretet és passzív közösségi, de alkotó lét. Ami a két történetet szembeállítja egymással, az a főhősök halálában mutatkozik meg. Séner János halálában kien-

gesztelődik életében ért sorozatos kudarcai miatt, Bakó András viszont halálában sem lel nyugalmat, minden éjszaka kísértő vámpírrá válik, hogy örök kárhozottként szívja a még élők életet adó véréét. Ahogy a *Margit* könyvtárosának sorsa a *Vasárnap délutánban* még ígéret volt, és a „folytatásban” megfeneklett, ugyanúgy Bakó András levéltáros már nem részesül az „égi” igazságszolgáltatásban.

A *Margit* és *A kisfiú és a vámpírok* sötét tónusú történetvezetése és megoldása nem véletlen egybeesés; a két kisregény (és természetesen a másik két, „pozitívabb” kicsengésű is) egymás időbeli közelségében született.

A mise meséje

A *Beavatások* megjelenésekor már készen vannak azok a versek, melyek a *Farkasok órája* (1992) című kötetben alkotnak majd összefüggő ciklust *Liszt Ferenc éjszakái* címmel. A Liszt alteregó különös, vagy különleges jelentőséggel bír Baka művészi világában, mert nemcsak tíz év tematikája e ciklus, de a köztes időben jelenik meg több alkalommal is a prózába ültetett Liszt-Baka-Séner diskurzus. A hazátlan, de magyarságát valló, világhi és szellemi teremtő Liszt-kép ragadhatta meg Bakát, maszkjába bújva mondhatja el saját kétségbeesett gondolatait nemzetről, hazáról, kultúráról. „[...] a rapszodiák aranysújtása megfakult molyette díszmagyarodon, én szegény hazám. Bemuzsikáltalak az Európa Grand Hotelbe, s nem vettem észre, hogy neked a konyhán terítettek...” (*Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban*) Liszt kísértetmaszkja a Baka-kisregények általános atmoszférájába illeszkedik bele, és a *Szekszárdi mise* művészi kivitelezésében éppen ez a megkapó; hogyan közlekedik a szerző valós világ és fikció tekervényes ösvényein.

A történet jelen idejű perspektívája, pontos időbeosztással, mindössze három napot tesz ki. Baka szereti a „rövidre zárt” jeleneteket, többi kisregényeiből is hasonló időkezelést olvashatunk ki. Fontosabb a múlt, mely a játékidő linearitását állandó közbeiktatással szakítja meg, Séner János múltja fokozatosan bomlik ki, s teljességét a halálban éri el. Jelen és múlt átjárhatóságának Baka által használt eszközei szintén ismerősek lehetnek: az álom, az ájulás, a vizionálás segítségével léphetünk át egy másik valós világba: először a Séner-Liszt párhuzam adatolt történetével, majd Séner 1848-as élményeivel ismerkedhetünk meg. Az irracionálisba ívelő eszközrendszer arányos elosztásban szerepel a műben,

az adatok, dátumok ellenőrizhetőségével. Baka a valószerűsítés teljes arzenálját sorakoztatja fel, hogy története „hiteles” lehessen.

Séner János ugyanis nem kitalált figura, valóban ő alapította a szekszárdi dalárdát, és zeneszerzőként is tevékenykedett. Az itt — és *A kisfiú és a vámpírokban* — említett férfikari requiemjét Szekszárdon mutatták be, és kortárs pesti lapok írtak róla.

Liszt Ferenc Augusz Antal báró meghívására látogatott el rendszeresen Szekszárdra, sok műve született ott tartózkodásakor. Baka két látogatását emeli ki, melyek fontos szerepet játszanak Séner János fiktív történetében, mindkettőt tárgyilagos precizitással, ellenőrizhető adatokkal, dokumentumízüen írja le.

Liszt 1869-es *Szekszárdi miséje* egy fiatalkori darab átdolgozása, melyet Augusz báró kérésére, a szekszárdi templom felszentelésének ünnepére készített el. A felszentelés és a bemutató külpolitikai események miatt elmaradt. (A darabot egyébként Szekszárdon csak 1986-ban mutatták be.)

Az egykorú újságokból származnak a pécsi lőporrobbanás, a központi vásárcsarnok kigyulladásának és az augusztus másodikai vihar pusztításának információi. A múlt század végén Szekszárd szöleit valódi filoxéria-járvány pusztította. Palóczy Lipót szövegeinek lelőhelyét pedig maga Baka árulja el a kisregény utolsó lapján.

Eddig a valós világ tényeinek behozatala egy poétikus világ fikcionalitásába. A fikciós elemek »valószerűsítő« funkciója ellenkező irányú átjárhatóságot eredményez a két világ között. Baka valószerűsítő eszköztárába tartozik az időszekvenciák pontos elhatárolása és az idők rendszeres „jelölése”, az ájulás és láz okozta víziók és hallucinációk valóságalkító ereje, a nyelv képi világábrázolása. Baka intenciója: reális és fikciós világ szétválaszthatóságának megszüntetése. A szövegvilágon belül törlődik az építőelemek származása, látszat és valóság összeolvad: „Séner elnézte a marcipántornyocskákat, melyek a fölfelé áramló meleg levegőtől remegni látszottak, akárcsak tükörképük a csónakok fodrozta tavon, s e bizonytalan vibrálásban látszat és valóság egybeforrt, s egyként fenyegette a megcsalt tekintetet azzal, hogy délibábként foszlik szét tüstént előtte.” Baka világokat egybemosó szándéka, helyesebben a fiktív világ valószerűsítésének mechanizmusa a legegyszerűbben Séner szellemi és testi lényének elválasztásában nyilvánul meg: „Hitel érdemlő beszámoló hűjén” kell elhinnünk a Séner tudósításából származó, a vihar okozta pusztítást kommentáló információkat, mert

nem lázas hallucinációról van szó, biztosít bennünket Baka, hiszen olyan helyszínek leírását adja, ahol Séner testi lényében sohasem járhatott.

Baka fikciós/reális világépítését mintha Eco explikálta volna, aki egyik esszéjében a »irracionalizmus« fogalmát járja körül — megnyugtató konklúzió nélkül. „Sajnos az egész nyugati filozófia egész története azt bizonyítja, hogy ez a meghatározás változékony és ellentmondásos. Az egyik gondolkodásmód mindig irracionális egy másik, magát racionálisnak mondó gondolkodásmód történelmi modelljéhez viszonyítva.” Ha Baka nem is filozófiai szinten, de a művészet nyelvén ábrázolja a relativitás mély problémáját. A két világ nála összeér, nem adja meg azt a pontot, vagy azt a tengelyt, ahol a világok tükrözése történt: túlságosan »reális« világunkban teret ad az »irracionális« létjogosultságának. Mert „e történetek másik fele, melyben valóságos és »természetes« élet van ábrázolva, de mégis úgy, hogy a »természetfeletti« jelenségek belépése nem lehetetlen, nem ellentmondó, nem inorganikus, sőt szükséges kiegészítés, sőt természetes. Mert kétségtelen, hogy sok dolgok vannak földön és egen, melyeket nem látunk, holott vannak és hatnak és kétségtelen, hogy a látnivalók gyökerei is horizontunkon túl erednek gyakran. Ezt a valóságos világunkat csonkítja és szegényíti, aki ama titkok állandóan érzett sötét háttere nélkül festi. Ezt a mi világos világunkat, természetes, reális életünket nem egészen látja, nem egészen érzi az, aki egésznek érzi, egyetlennek, végső lehetőségnek.” E szentenciózus részlet Balázs Béla tollából származik, s fedi Baka István kisregényeinek hasonlatos világlátását.

A *Szekszárdi mise* Séner Jánosa kudarccal teli életét látványosan exponálja a vele párhuzamosan futó liszti életmű kiteljesedése. Rajongás és gyűlölet egyként oltódik Sénerbe, ennek fokozatos beépülése sorozatos frusztrációt okoz benne. Liszt első, 1846-os szekszárdi látogatásakor adott koncertjén Séner anyja temetése miatt nem tud résztvenni: „könyvei[...] nem a halottnak szólnak, hanem a véle együtt sírba szállt ambícióknak, mert a temetés és a Liszt-koncert egybeesése ezt példázta számára”. Az 1865-ös második látogatás alkalmával, bár Liszt Sénernél is vendégeskedik, beszélgetést nem kezdeményez vele. Az 1870-ben elmaradt koncert, és a dalárda inkább a cigányzenélés és nótázás irányába elhajló tevékenysége okán Séner lemond karnagyi tisztéről. Legnagyobb, Liszt felől közvetetten érkező csapásként azt a felismerését tekintí, amikor férfikari requiemjét összehasonlítja a Lisztével közös

motívumokat fedez fel, de azt is észreveszi, hogy művének kidolgozása messze elmarad példaképé mögött. Búcsút vesz a közélettől, és visszavonul szólójébe. Több mint húsz évnyi „remeteség” után próbálkozik meg érvényesülési kísérletével („halvány reménysugár, de Séner János számára talán az utolsó”). Így is történik, s erre nem csak auriális megjegyzések utalnak („ettől a pillanattól kezdve a szerencse hátat fordított neki”), hanem a környezet leírása is: fülledt éjszaka, szembe tűző nap, vakító délutáni fény, kibírhatatlan hőség — Séner tehetetlensége világával szemben. A milieu hazatérésekor változik meg: simogatóan enyhe éjszaka, vakító fényű csillagok, szellő kellemes hűvössége — a vihar jótékony hatása Séner megváltozhatóságát is jelképezi.

A legmélyebb kudarc — a közéleti otnak számító Liszt-párhuzam mellett — az eltemetett múltban éri Sénert (a privátszférában éppoly frusztrációkkal küzd, mint közéleti tevékenységében); a dokumentarista beszédmód lírai visszaemlékezésbe vált. Három merüléssel a felszínről a mélybe bukunk. Szabadságharcos múltját Baka rögtön a történet kezdetén exponálja: Séner a vonaton elalszik, és álmában a pákozdi csatatéren találja magát („Testvérek, ne lőjete! Nekem is horvát volt az anyám!”). Másodszor Palóczy szövegét szakítja meg visszaemlékezésével (szerelmi aktusáról kapunk keserű képet, amely kiegészül a Baka-figurák mulasztás-tudatával: „Sénernek az úton egyszer csak eszébe villant a súlyos mulasztás, de akkor már nem volt mód visszafordulni.”). A harmadik alkalom a Liszttel folytatott disputa során történik meg: Liszt „magyaros” darabját kezdi játszani, Séner tehetetlen sebesültként újra a csatatéren érzi magát, s Liszt zenéje a tábortüzek körül folyó mulatozásba folyik át. „[...]a rapszodiák aranysújtása megfakult molyette díszmagyarodon, én szegény hazám”, idézhetnénk e helyütt ismét a *Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban* című verset.

Külső és belső eredetű okok kapcsolódnak fokozatosan össze, kudarc és mulasztás az egyén felelősségében, majd tablóképként a társadalmi determináltság globális, nemcsak az egyént megérintő veszélyét festi fel Baka, a vihar allegóriájában.

A millenniumi kiállítás a magyar nemzet ezeréves fennállásának állít dicsőítő emléket; Palóczy Lipót bemutatójának pátosszal teli himnusza párhuzamosan fut Séner keserű, szabadságharcbeli emlékezésével: Egyetlen Palóczy-mondat utal — szöveg helyzetben denotatív jelentéssel, szövegek közti helyzetben már ironikus hangvétellel — a nemzet

kulcsíny mutogatásának és ömlengő szózatainak veszélyére: „mindez a szépség[...] pusztulásra van ítélve”.

Az augusztus második vihar pusztításának részletező leírásában misztikus háromszintűség allegorizálja az országos apokalipszist: a vihar három rohammal támad. Először szélvészként csak ablakokat tör be („csak a szertefröccsent és a levegőben egymásnak ütköző üvegszilánkok csengését lehetett hallani, ahogy lefékeződve lassan lehullanak, és csillogó szőnyeggel borítják be a kövezet”). Másodsorra e lírai ihletésű csilingelés baljós kondulássá változik, „a pokol valamennyi ördöge” zúdul a tetőkre. Az első két roham „mintha megtorpant volna az ünnepi csarnokok fensége előtt”. Harmadik menetben sorra pusztulnak már azok is: a csillogó hadsereg (hányszor a történelemben!), a nemzetiségek kiállítása („az eszeveszett pörgésben egymásba gablyodtak, egymás arcát karmolászták, egymás ruháját hasogatták a papírmásé parasztok, hogy aztán tört tagokkal zuhanjanak tönkrement otthonaik romjai közé”), a „történelmi főcsoport” elemei (sic!), végezetül az ipari pavilonok (vegyészet, kőolajfinomító, bányászat, építkezési vállalat — mintha ez a vihar még mindig fújna!). Palóczy patetikus szövege így ér csúfos véget.

A kisregény tartalmilag „legsúlyosabb” része, a Liszt-jelenet, további nemzetpusztító problémát vet fel, a nemzetiségiek asszimilációs processzusának paradoxonát. Séner német-horvát családból származik, s ő kezdi magyarosan írni a nevét, majd politikai nézetének demonstrálásaként részt vesz, igaz rövid ideig és sikertelenül, a szabadságharcban. Dalárdista társai mégis szemére vetik német származását, mikor felrója azoknak a *Szekszárdi mise* kudarca kapcsán kulturátlanságukat. Lisztnek viszont épp azt magyarázza, hogy magyarsága miatt nem sikerülhetett érvényesülnie. Lisztnek is németté, franciává kellett lennie, hogy legyen belőle valaki. Liszt magyarkodását romantikus póznak és patetikus gesztusnak tartja („körülfonta hiúságunkat a rapszodiáival”). Nemzetiségi létére Séner már fiatalon is bátran vállalta magyarságát, „magyarnak lenni egyfajta részegség volt”, a zsarnok eltiprójaként használhatta Európa a „magyar” szót. A megváltozott politikai helyzetben viszont keserű sors várt az egykori sorsvállalókra: „azok a legtehetségebbek váltak magyarrá, akik most nemzetiségük elszánt védelmezői” lettek.

Az „asszimilánsokra Séner már gyűlölettel tekint; az újak helyzetük jobbá tétele vagy gazdasági érdekekből lesznek magyarkodókká (ezt a

gondolatot szimbolizálja a Bürger-család mitikus „bejövetele”, valamint érdekházasságaik és hatalomvágyuk *A kisfiú és a vámpírokban*.

Ahogy Séner jogos álláspontot képvisel, úgy hordozza az igazságot Liszt személye is: „Önök megadatott az, ami nekem soha — az, hogy egy nemzet fia lehetett. Ön otthon érezte magát e hazában, ahol én mindig díszvendég voltam[...] öngazolásnak kellettem nekik, nem küzdőtársnak.” Míg Séner a nemzettudat sebeit tárja fel, mint szenvedő alany, addig Liszt ugyanezt a kívülálló, a kívülrekedt szemszögéből magyarázza; a milleniumi kiállítás fenségessége és gyors pusztulása e disputában kap társadalmi magyarázatot. Szerzői intenció nincsen kiemelt helyen a vita során, Baka figyelmeztetésnek szánja e múlt századi, de örök-aktuális problémát.

A Liszt-jelenet tökéletesen megkomponált kísértetiessége (mécses világa, mefisztói kellékek, halottak koncertje) a diskurzus túlságosan valós ízű töménységét kívánja ellensúlyozni, és ez a háttérfestés már a következő kisregény felé mutat, ahol misztika már nem kellékként szerepel, hanem teljességében kibontott világként működik.

A vámpír meséje

Gomolygó köd és paplansűrű szürkesség uralja a külső teret; a világra kitekintő Baka-figurák szenzuális-tapasztalati képességük azonban belülről is meghatározott: baljós előérzetek és nyomasztó érzések korlátozzák tevékenységi körüket. Nem csupán a kísértethistóriák térábrázoló kelléktáráról van itt szó: az árnyszerűség és az elmosódott kontúrok, kiegészítve a belső bizonytalanság érzéseivel, világ és egyén egzisztenciájának zavarát, áttekinthetetlenségét szimbolizálja. E definiálhatatlanság vezet *A kisfiú és a vámpírok* valós/fikciós tükröztetésű apokalipszisához, melyben a világ pusztulásának eredete racionális összefüggésében fel nem tárható: ok és okozat egy tőből fakad, pusztulás és önpusztítás ördögi köre kizárja a racionalitásba vetett hitet. Ezért van szükség világon túli magyarázó elvre, ez pedig az irracionalitás természetes elfogadása, kezelése és világban lévő létjogosultsága lesz. Baka legsötétebb tónusú világábrázolását tartalmazza e kisregény: a járvány megfékezésére tett utolsó kísérlet is kudarcra ítéltetett, a történet önfarkába harap ok és okozat összemosódásával, mert aki élőként lép e világba, élőhalottá lesz, s az élőhalott újabb élőre les. A *Vasárnap délután*ból ismert vadászat motívum így teljesíti be önmagát: áldozatból

üldöző lesz a vámpír meséjében. Baka végteleníti e kísérteties láncolatot, s ezzel mond ítéletet apokaliptikus állagú világunk feloldozhatatlanságáról.

És teszi ezt kimerően, kívüllállóként — vagy felettes rálátóként, a kísértet — és vámpírtörténetek rekvizitumainak teljes arzenáljával, megidéz és megidézett ismert alakokat, neveket, összekeni őket saját festékkészletével, s az eredmény e kisregény: a Baka-színpad újjávarázsolt Walpurgisnachtja. Persze most sem tudja megállni, hogy egy-két szerep erejéig kimaradjon a játékból, sőt talán *A kisfiú és a vámpírok*ban bújik a legtöbb maszk mögé: ő Bakó-Baka András levéltáros, az életet örök kudarcnak tekintő főszereplő és a nyolcéves kisfiú, aki nem sokat ért a körülötte tragikusan zajló világból, csak régi képesűjságok és könyvek rejtekébe bújik, és ő Bakó András költő őse is, kinek válogatott verseit (!) olvasgatja a levéltáros. Fried István szavai illenek ide: „a Baka-világ jelenései magukkal hozzák előző életükből mindazokat a képzeteket, jelentéstöredékeket, amelyeket az évezredek, a költői /zenei múlt hozzájuk kapcsolt, ám az egymástól időben és térben távol világra született irodalmi/zenei alakokat (irodalmi figurákat és alkotókat) a Baka-költészet álarcosbálja egyetlen nagy Walpurgis-éj résztvevőivé avatja, ahol mindenki az, aki valaha volt, és kivétel nélkül mindenki a Baka tervezte maszkot öltötte magára, még Baka István is, a maszkabál szervezője-tervezője-kivitelezője.” Eme állítást, mely a Baka-világra általánosan érvényes, *A kisfiú és a vámpírok* egyszeri és megismételhetetlen szerkezetében tökéletesen igazolhatjuk.

Baka nemcsak a toposz-szerű témát „varázsolja” újjá kisregényében, hanem vállalja annak örökségét is azáltal, hogy különleges szövegalkotó technikával a már klasszikus históriák egész sorozatát idézi meg, és használja fel saját vámpírmeséjének építőelemeiként. Szerkezeti felépítését tekintve *A kisfiú és a vámpírok* örökség és intenció intertextuális dialógusából épül fel.

Bakó András bevezető szövegében a német szentimentális irodalom kísértetvilága idéződik meg. A „DIE TOTEN REITEN SCHNELL” evokatív elemként működik a szövegvilágban, és általában a vámpírtörténetekben, hiszen Bram Stoker Drakula-regényében is olvashatjuk, azzal a különbséggel, hogy ő elárulja az idézet eredeti helyét: Bürger *Lenore* című balladájáról van szó, melynek szövegvilágában a halottaiból feltámadó és szerelmét magával ragadó vőlegény kísérteties nászának vissza-vissza térő, hangulati töltetű mondatként szerepel. Bakó András

záró szövegében értelmeződik az idézet: „Két csapatban támadunk[...] Az egyik élen a főispán és Berkes Jenő *száguld* majd; a másikat, Dusek Ernő alvezéremmel, én vezetem” (Kiemelés tőlem, B.A.).

Bürger neve egyébként előfordul szövegszinten is (talán Baka így ad segítséget a német idézet visszakereséséhez?), a Borgói család ósatyját nevezték Bürgernek, aki saját érdekei szerint alakította asszimilációs törekvéseit (itt köszön vissza a *Szekszárdi misében* megkezdett asszimilációs probléma: A Bürger-Borgói család Galíciából érkező zsidó alakjai, Séner János kategorizálásában: az „újabbak”, érdekszövetségekkel valószínűsítik meg hatalmi törekvéseiket, s e processzusban a magyarosodás/magyarkodás igen kényes szerepet játszik).

Bürger balladájának fordított szereposztását látjuk viszont Bakó András és Korintha szerelmi melléktörténetében: Korintha tér vissza kísértétként, hogy az életében elmulasztott szerelmi élményt halottaiból feltámadva pótolhassa. A *kisfiú és a vámpírok*nak ez a története teljes egészében Goethétől származik, amit viszont Goethe is Phlegontól emelhetett át.

A Bürger-Baka-Stoker, és tematikájának azonossága szerint a Phlegon-Goethe-Baka szerzői emblematikusság mint középpontjukból ható hullámkörök növekednek és érnek egymásba. És e játéknak még nincs vége...

A már említett Stoker regény főszereplője az a Jonathan Harker, kinek naplórészletét Baka idézi (érdekes, hogy a klasszikus, borzongató történetek legtöbbször naplóformában íródtak — még: Mary Shelley *Frankensteinje*; a romantika formaválasztásáról volna szó?) Az idézet azonban az eredeti magyar-Stokerben nem olvasható. Ál-idézetéről kell beszélnünk, Baka a maga történetébe alakítja át hatásos örökségét.

Az a lord Ruthven pedig, aki a sárdi levéltárnak adományozza Jonathan Harker Baka-féle naplóját, doktor Polidori regényalakja, a világirodalom első vámpírfigurája. Bakó Carmilla, a kisfiú édesanyja szintén vámpír-átvétel, Joseph Sheridan le Fanu női vámpíralakját idézi meg vele Baka.

A Bürger-Borgói család Lugosi-féle apológiájában Baka a bibliai eredettörténetet mossa össze a magyarság honfoglalás-történetével: Bürger Ádám és Éva bejövetele a Vereckei-szoroson, későbbi gyermeküket Árpádnak nevezik el, nevüket Borgóira magyarosítják — a folyamat egyértelműen utal a már elemzett asszimilációs problémára, a mítoszalakítás szintjén. „A ti időtök még nem érkezett el”, mondja Drakula gróf

kocsisa Jonathan Harker kisregénybeli naplójában a Bürger családnak. Idejük despotizmusuk válságba jutásakor érkezik el, mikor társadalmi vérszívókból valódi vámpírokká lesznek. Vagyis a démon érkezett el velük az országba. Erre utal egyébként Bakó András igazságfeltáró munkája is, a család nem augusztus másodikán és a Vereckei-szoroson jött be az országba, mintahogy azt a történelemhamisító Lugosi állítja, hanem Szent György éjszakáján (Walpurgis-éj!) és a Borgói-hágón (út Drakula gróf kastélya felé — szerepel Stoker regényében is!).

A zenei utalószerepet Schubert két darabja tölti be; mindkettőnek hangulatfestő szerepe van a műben, a halálra, illetve a kísértetiességre utaló részleteikkel.

Valós, létező szövegek megidézése, vagy álidézése mellett fikciós szövegek is tarkítják a kisregény szövegszövevényét. A két legfontosabb a már említett Bakó András- és Lugosi Béla-féle dokumentumok a Borgói-család hazugságairól, illetve nagyságáról. Bakó András mint „krónikás” a történetben az 1738-40-es pestisjárvány históriáján dolgozik; nem a pestisjárvány dokumentálása készül el, hanem egy másik járványé, a vámpírrá válás történetéé (nyitó és záró szövegrészek).

E különböző zenei, irodalmi, fiktív és valódi szövegek egymásba csúsztathatóságát Bakának az a már gyakran értékelt költői nyelvezete segíti elő, melynek képi gazdagsága e szövegek érintkezési pontjait egybemossa, és bennük öntörvényű és látószögű világot képes teremteni. Kísértet- és vámpírtörténetek igényes kidolgozásban, szépirodalmi szinten így készíthetők. „Mint ahogy a festő a neki lényeges vonalakat úgy hangsúlyozza és emeli ki, hogy meghosszabbítja a természetesen túl, úgy a kísértetig meghosszabbított vonalai az életnek kiemelik és hangsúlyozzák benne a nem magától értetődőt, a titkot, melytől legszínesebb fényeit kapja. A természetfelettinek ez a visszasugárzó fénye, mely minden jó kísértethistória 'természetes' részén is elárad, ez festi olyanná az életet, amilyennek Dosztojevszkij vagy Strindberg anélkül is látták, de amilyennek a mai (vagy tegnapi) racionalista kultúra emberei még az ő műveiken keresztül sem tudják látni” — írja 1917-ben örökérvényű igazsággal Balázs Béla.

Ahogy a *Szekszárdi mise* irracionális története ellenére társadalmi problémákat vetett fel, e problémák, vagy más problémák anti-utópiaszerű vízióban jelentkeznek most Bakánál. Ebben a környezetben a pusztulás nyomai történelmi-társadalmi regressziót feltételeznek. Sem a Sárdi Köztársaságban, sem más városállamban nincsen a világegést

követő újjáépítésre vagy előrelépésre esély. Az egyén tökéletesen magárahagyottsága és a hatalomvágy örült mechanizmusa jellemzi a még életben maradt világot. A temetők terjeszkednek, a halotti kultuszt emelik mértékadó társadalmi szokássá. És hogy az irracionális gondolkodás is a tetőfokára érjen, a várost egyeduralkodóként irányító Borgói Cézár a lakosság csökkenésének megakadályozása érdekében bevezeti az elhalálozási adót. Ez az apróság lobbantja lánggra a városban régóta lappangó elégedetlenkedést, és felvetődik a kérdés, az ellenállás melyik útját válasszák. Bakó András a passzív ellenállást képviseli: „Miért harcolnék én a zsarnokság ellen? Éppen elég, hogy nem hajtok fejet előtte[...]. Ha már szeretetemet nem kaphatja meg, beérne a gyűlöletemmel is, de a közönyömmel szemben tehetetlen”. A „történelem” vihara azonban elsodorja Bakó óvatos magatartását, kitör a felkelés...

Nem nehéz allúziókat felfedeznünk korunk történelmi eseményei és Baka története között. Tajvani katonák várják negyven éve az ígért hazaszállítást, a történelmi múltat és dokumentumokat a hatalom érdeke szerint meghamisítják, a felkelés implicit módon utal az 56-os forradalomra (a kisfiú nyolcéves — Baka 1948-ban született; a történet ideje november első hete; a szomszéd despota megszállja az élőhalott várost), a világégés mint világháború és a despotizmus mint diktatúra egyértelműsödik e magyarázatrendszerben. Mindez mégsem elsődleges jelentéshordozó a kisregényben, hanem lehetőség a történet absztrakciós szintjének napjaink történelmi horizontjára való lefordítására. (Gondoljunk a *Vasárnap délután* ironikus, nemzetpusztító jelenetére).

A hatalomvágy és a járvány terjedése szoros párhuzamot alkot: mindig az éppen hatalmon lévő egyén fertőződik meg, s adja tovább fertőzetét. A diktatúra démonai valódi démonokká lesznek. Klaniczay Gábor megfogalmazásában: „Míg korábban képzeletbeli mágikus konfliktusok szolgáltak valós társadalmi feszültségek levezetésére, most maguk a társadalmi és a kulturális konfliktusok kezdenek transzcendens, sőt mágikus jelentőségre emelkedni.” Viszont e világon túlról érkező önbüntetés (paradoxon!) nem kíméli az ártatlanokat sem, ahogy a diktatúra sem tesz senkivel kivételt. S ebben a vegetatív szinten élő társadalom éppolyan bűnös, mint az azt kihasználó hatalmi apparátus. Ok és okozat így zárul össze (nem először és nem is utoljára a Baka-világban), s mint Camusnél a pestis, Tony Kushnernél az AIDS, Ridley Scottnál az „idegen”, úgy Bakánál a vámpírkör terjedése szimbolizálja

a világ „rövidre zárt”, senkit nem kímélő, felelős-felelőtlen, láncreakció-szerű agóniáját.

A *kisfiú és a vámpírok* története szövegen túl gondolható tovább. Az olvasó, beavatódása révén részese lesz Baka István apokalipszisének. Ő maga mefisztói álruhában avatott be minket, betolakodó olvasókat, a világ miszticizmusába. A felelősségből is ránk hárított valamennyit. „Hamarosan üt az óra ...”

A lírikus metaforája — a mesélő hasonlata

A *Beavatások* című kötet tudatos szerkesztés eredményeként jött létre, Baka István benne játékosan kísérletezik, mesterkedik, mint annyian már az irodalom történetében, ő is poétaként próbálja ki magát a próza tekervényes ösvényein. A líra magaslátát versbetéteiben sem hagyja el, s azt a látszatot teremti, hogy talán prózaszövegeinek intenciója is a lírából ered; lírai képet, tablórészletet fest történetei elé. És e szövegekben variációs gazdagsággal folyik össze látszat és valóság, egyidejű *világok* létjogosultságát igazolva ezáltal. Baka világai között nincsen éles válaszfal: egyszerre tételez fel különböző nézőpontokból leírható valóságokat. Ha lírai életművét tekintjük lencseként, s azon át vizsgáljuk prózaszövegeinek érdekességeit, valóban úgy tűnhet, a lírából eredeztethető témák más formájú, más nyelvezetű részleteit olvashatjuk vissza e kötetben. A prózát nyitó versek felvetik, megszólítják a témát, metafora-világuk átsurran a prózamondatok rejtett, képi síkjára. De a filológus olvasó azt is tudhatja, hogy nemcsak téma és nyelv rokoníthatja egymással e szövegeket, hanem az idő is, mert bár keltezések nélkül jelennek meg újra Baka művei a *Beavatásokban*, megírásuk ideje, s ezt a folyóiratokban való első megjelenés igazolja, feltételezi a formaváltás vagy variáció igényének fróri intencióját. S így lesz az, ami a versben metafora, a prózában hasonlat.

„Baka maga nyilatkozta nemrégén: »nekem a metafora maga a világ« [...] Amit leginkább József Attila képein szokás demonstrálni — metonímia, metatézis, színesztéziás jelzők, zeugmák, oximoronok, absztrahálás, kozmikus és parányi megfordított viszonya, két-három tudati sík közötti villódzások —, az mind itt áll lenyűgöző bőségben és az aktuális léttapasztalat kimondására rendelve.” (Budai Katalin) Baka transzcendens világa szinte észrevétlenül szakad el a kiindulópontként szolgáló denotátumoktól, s e képek sokasága egymástól függetlenül is, de ahhoz

a klasszikus középponthoz valahogy mégis ragaszkodva, kitágul az imagináriusba. Baka metaforái a létet, a lét látását sokszorozzák meg. A hasonló alpanyagból építkező hasonlatnál éppen az lesz az érdekes, hogy míg képiségének tartalma összevillan a metafora keltette lét-látásokkal, funkciója a kisregényekben, mint világot ábrázoló, megváltozik, és az oly biztos metaforikus szem „prózai” hasonlataival a bizonytalan-ság egzisztenciáját tükrözi vissza.

Nyírfa s tükörképe a tóban: kártyalap.
(Körvadászat)

Hogy a vers további sorai, melyek tartalmat adnak a képnek, s felvilantják a *Vasárnap délután* történetének egy igen hangsúlyos résztörténetét, az a szövegek közti átjárhatóságot tematikailag igazolja. De az idézett sor „tükrözött” költői világ-képe csupán nyersanyagként található meg a próza szövegkörnyezetében, itt, metaforaként materializálódva nem egyszerűen a két denotátum értelmi-érzelmi holdudvarában „rezzen meg” a kép, Bakánál e metafora is tág teret nyit a létérzékelés szempontjából, egyszerre több világ létezését tételezi fel, egyik oldalon a középpontosan tükrözött kártyalap lesz világmagyarázóvá, a másik oldalon a sík lép ki a térbe, s tengelyes tükrözéssel hajlik a nyírfa ága a víz tükörére. Ugyanez a kép hasonlati értelemben a következőképpen olvasható: „Séner elnézte a marcipántornyocskákat, melyek a fölfele áradó meleg levegőtől remegni látszottak, akárcsak tükörképük a csónakok fodrozta tapon, s e bizonytalan vibrálásban látszat és valóság egybeforrt, s egyként fenyegette a megcsalt tekintetet azzal, hogy délibábként foszlik szét tüstént előtte.” (*Szekszárdi mise*)

E mondat minden lényeges eleme, képi megjelenítése a feljebb idézett sorból származik. Funkcióját és jelentését tekintve azonban éppen a poéta prózai kísérletének hipotetikus igazolását rejtí magában. Baka hőseinek világszemléletében azt a közös vagy tipikus jegyet fedték fel, hogy az őket körülvevő világ tompítja, zavarja, bántja, vakítja érzékelőszemlélődő lényegüket. A világ számukra tompává, ködszerűvé, bizonytalanná lesz, mintegy egzisztenciális zavart és félelmet keltve. E „tükrözött” kép hasonlata nem egy szövegek fölötti fix pontból tekint a teremtett világra (mikrokozmosz és makrokozmosz összekapcsolódásában), nem a lírikus akar itt verséneket hőse lenni, bár a kisregények egynémely szerepét előzőleg kiosztottuk Bakára is, a próza alkalmat

biztosít a szerepek distanciális kezelésére, és a hasonlat ezért itt egymás mellé tesz, nem deklarál és predesztinál, egyszerűen csak ábrázol, hogy látni a világot így is lehet, de a nézőpont mindig a szövegvilágon belül érhető tetten, (és nem fölött, amely elsősorban lírájára jellemző), Baka hasonlatai segítenek eligazodni, támpontot adnak a szereplők lelki-szemléleti tipizálásához. A hasonlattal szabadabban és bővebben lehet előadni, míg a vers sűrítést igényel. És ez a metafizikus sűrítés, az imaginárius meghódítása adja költészetének lenyűgöző erejét. A prózában pedig mesél, mesélő kedvét ereszti szabadon, metaforáit bontogatja szét: „Szárnyuhogásra lett figyelmes: madárraj szállt el fölötte, varjú formájú, de varjagnál nagyobb, fekete madarak; káromlás nélkül, némán szelték a levegőt, mintha sötét vízű, széles tó tükrét hasítanák. Bakó Andrásnak úgy tetszett: tófenéken áll, onnan bámulja a rejtélyes madarak vagy halak vonulását.” (*A kisfiú és a vámpírok*)

A mintha-világ, a hasonlat-világ körmondatba ágyazott, talán az egyik legpontosabban megfogalmazott tükörképét tartalmazza ez az idézetünk. Ha ugyanez metaforaként fordulna elő egy Baka versben, nem lenne benne kötőszó, viszonyítószó, fokozott melléknév stb. Maga a kép élné a maga életét. A metafora persze nem zárja ki prózabeli létjogosultságát; következő idézetünkben tematikai sűrítést olvashatunk ki, mely ugyancsak szorosan kapcsolódik az előbbi hasonlathoz; most metaforaként: „a budai hegyek mögül fekete felhősáv kezdte feltolni magát, láthatólag vihar készülődött, már egy-egy kékesfehér szikra is kilobbant belőle. De emitt a város, a fülledtség tavának mozdulatlan felszínén alatt, még nem sejtett semmit.” (*Szekszárdi mise*)

Baka hasonlat-meséire még a klasszikus, irodalmi történet-írás absztrahált „szabályai” is igazak. Bernáth Árpád szavait mintha egyenesen Baka „poétikájából” általánosította volna: „Arisztotelész szerint csak akkor lehet művészileg értékes vagyis szép egy irodalmi alkotás története, ha a történet mint részekből, eseményekből álló egész kielégít két követelményt. Az egyik követelmény: az egészt képező részek legyenek szerkesztettek. A másik: legyen az egésznek megfelelő nagysága[...] a történet akkor megfelelő terjedelmű, ha a befogadó képes azt — már vagy még — részekből álló egészként felfogni.” E klasszikus szabálynak, úgy hiszem, Baka István olvasmányos, élvezetes, stílusos és kimunkált irodalmi „meséi” teljes mértékben megfelelnek.